

ANTIK DAVRDA INSON TARBIYASI AFLOTUN VA ARASTUNING TARBIYAGA QARASHLARI

Ibrohim Jafforov

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Abduvaliyeva Marjona

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika Logopediya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada antik davr faylasuflari Aflotun va Arastuning tarbiya tushunchasi haqidagi tasavvurlari o'rganilgan. Qadimgi yunon jamiyatidagi insonlarning tarbiyaga oid bo'lgan qarashlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: tarbiya, davlat, jamiyat, ideal jamiyat, xalq, adolat

Aflotun(Platon) eramizdan ilgari (424-347-yillari) yashagan. Qadimgi Yunonistonning mashhur - idealist faylasufi, Suqrotning shogirdi, obyektiv idealizm nazariyasining asoschisi «g'oyalar dunyosi»ni birlamchi, his qiluvchi narsalar dunyosini ikkilamchi deb hisobladi. Aflotun olamni hodisalar dunyosi va g'oyalar dunyosi deb ikkiga bo'ldi. Uning fikricha g'oyalar abadiy va o'zgarmasdir. Uning nazarida, narsalar g'oyalar olamining soyasidir, xolos. Afina aristokratiyasining namoyondasi bo'lgan Aflotun, aristokratiyaning abadiy hukmronligi haqidagi nazariyani ilgari surdi. Uning fikricha ideal aristokratik davlat uch xil ijtimoiy guruh: faylasuflar, jangchilar, hunarmandlar va dehqonlar guruhidan iborat bo'lishi lozim. Faylasuflar davlatni boshqaradilar, jangchilar uni har qanday dushmandan himoya qiladilar, uchinchi guruh esa mehnat qilib, mo'l hosil yetishtirib, faylasuflar va jangchilarni boqadilar. Uning tasavvuridagi ideal davlatda qullar ham hunarmandlar ham huquqsizdirlar, qanoat va itoatkorlik fazilatlariga xos deb ta'kidlaydi u. Aflotun - davlat tomonidan tashkil yetilmog'i va hukmron guruhlarining - faylasuflar va jangchilarning manfaatini ko'zlamog'i lozim.[1] Aflotun o'zining pedagogika tizimida Sparta va Afina tizimining ba'zi bir belgilarini birlashtirishga intiladi. Aflotunning fikricha, bolalar uch yoshdan 6 yoshgacha davlat tomonidan tayinlab qo'yilgan tarbiyachilar rahbarligida maydonchalarda turli o'yinlar o'ynash bilan shug'ullanishlari lozim. Aflotun o'yinlarni maktabgacha tarbiya vositasi deb hisoblab, ularga katta ahamiyat beradi, shuningdek, bolalarga hikoya qilib beriladigan materiallarni sinchiklab tanlash kerakligini ham uqtirib o'tadi. U bolalarga yoshlik chog'idanoq ijtimoiy tarbiya berish tarafdori edi. Aflotun xotin-qizlar tarbiyasi xususida fikr yuritib, Spartadagi usulni ma'qullaydi. Umuman Aflotun tarbiya tizimining butun mazmuni va mohiyati jismoniy mehnatdan g'oyat nafratlanish ruhi bilan sug'orilgan. Aflotun g'oyasiga ko'ra bo'lajak faylasuflar va jangchilarning «jismoniy mehnat to'g'risida xatto o'ylashlari» ham taqiqlab qo'yilgan, shuningdek qullarning bolalarini o'qitmagan ma'qul. Biroq,

Aflotun maktabgacha tarbiya to'g'risida, davlat tomonidan izchillik bilan olib borilishi lozim bo'lgan tarbiya tizimi to'g'risida bir qancha muhim fikrlarni aytib, ijobiy o'rnak namunasida tarbiyalashni talab qilgan.[2] Aflotun o'zining axloqiy g'oyalari ilgari surar yekan, ustozi Suqrotga ergashib, obyektiv idealizm yo'lini tutadi. Aflotun etikasining asosiy nazariy tayanch nuqtasi inson ongi chegaralaridan tashqarida bo'lgan va mangu g'oyalari olamida xudoning doimiy nazorati ostida bo'ladigan yagona o'zgarmas «yaxshilik» g'oyasidir. Uning fikricha, yerdagi yaxshiliklarning hamma turi o'zida me'yor, go'zallik va haqiqatdan iborat uch tushunchani jamlagan oliy «yaxshilik g'oyasi»ning inikosigina bolishi mumkin. Odamning axloqiy hayoti shu oliy «yaxshilik g'oyasi»ga intilishga to'la bo'ysungan va xushbaxtlikni tashkil yetadigan, faqat oliy «yaxshilik» g'oyasiga intilishdagina xulqning namunasini ko'rish mumkin. Platonning shogirdi bo'lgan, makedoniyalik Iskandarni tarbiyalagan, qadimgi Gresiyaning eng yirik idealist-faylasufi va olimi Arastuning pedagogika nazariyasini yaratishdagi va uni rivojlantirishdagi xizmatlari juda ulkan. Arastu (Aristotel) (yeramizdan avvalgi 384-322-yillar)da yashagan. Aflotunning shogirdi, makedoniyalik Iskandarning ustozi. Qadimgi Yunonistonning yirik idealist-faylasufi va olimi.[3] Aflotun olamni g'oyalar va hodisalar dunyosiga bo'lgan bo'lsa, uning shogirdi Arastuning aytishicha, g'oyani shaklga o'xshatish mumkin. Har qanday buyumda biz uning moddasini va shaklini ko'rishimiz mumkin. Moddada narsalar bo'lishi uchun imkoniyatlar bor; modda biron shakl olganidan so'nggina narsa bo'lib qoladi. Chunonchi, marmarning o'zi bir moddadir, ammo unga malum shakl berilsa, haykal tusini olishi mumkin. Butun hayot taraqqiyot jarayonidir, bu jarayon, Arastuning fikricha, tashqi kuchlarning ta'siri ostida sodir bo'lmaydi, balki ichki taraqqiyotning o'zidir. Arastu tashqi olamning mavjudligiga shubha qilmaydi va hissiy tajribani, sezgilarni bilishning asosi deb hisoblaydi. Arastuning ta'kidlashicha bilishdagi xatolar noto'g'ri tafakkurdan, ya'ni hissiy tajribani noto'g'ri talqin qilishdan kelib chiqadi. Arastu shakl bilan mazmunning birligini ko'rsatib o'tdi, taraqqiyot g'oyasini olg'a surdi. Arastu olamda tana va jon bor, tana bilan jon materiya bilan shakl tariqasida bir-biridan ajralmagan holda mavjuddir, deydi. Uningcha, uch xil jon bor: o'simlikdan tarkib topgan jon oziqlanish va urchib ko'payishda namoyon bo'ladi; hayvonotdan tarkib topgan jon, o'simlik xossalaridan tashqari sezgilarda va istaklarda namoyon bo'ladi; aqlning ifodasi bo'lgan jon, o'simlik va hayvonot xossalaridan tashqari, u tafakkur yoki bilish xislatlariga yega. Insondagi jonning hayvoniy qismi aqlga tobe bo'lganligi sababli, uni iroda deb atash mumkin. Arastuning fikricha, jonning mana shu uch xiliga muvofiq uch xil tarbiya - jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyalardir. Tarbiyaning maqsadi aql va irodani kamol toptirishdan iborat. Har bir moddada rivojlanish imkoniyati bor bo'lganidek, insonga ham tabiat faqat qobiliyatlarning boshlang'ichinigina beradi, insonda kamol topish imkoniyati mavjud va bu imkoniyat tarbiya vositasi bilan ro'yobga chiqariladi. Tabiat jonning uch xilini bir-biri bilan chambarchas bog'lab qo'ygan, biz ham tarbiya da tabiat belgilab bergan yo'ldan borib, jismoniy, axloqiy va

aqliy tarbiyani bir-biri bilan chambarchas bogʻlab olib borishimiz lozimligini uqtiradi. Arastuning fikriga koʻra, davlatning umumiy bitta oxirgi maqsadi bor, u ham boʻlsa, davlat hamma fuqarolarga bir xilda tarbiya berilishini taʼminlashi lozim, mana shunday tarbiya berish esa xususiy tashabbusning vazifasi boʻlmasdan, balki davlatning ishi boʻlishi lozim. Oilaviy tarbiya bilan ijtimoiy tarbiya oʻzaro bogʻliq boʻlishi lozimligini uqtirib, u hatto oilaviy tarbiyaga doir bir qancha tavsiyalar beradi.[4] Ammo Arastu davlat hamma fuqarolar uchun «bir xilda» tarbiya berishi lozim, deb aytganida qullarni nazarda tutmaydi. Arastu pedagogika tarixida birinchi bolib, yoshni davrlarga boʻlishga urinib koʻradi. U insonning yoshlik yillarini uchga bolib oʻrganadi: 7 yoshgacha boʻlgan davr; 7 yoshdan 14 yoshgacha boʻlgan davr (jismoniy balogʻat davrining boshlanishi) va jinsiy balogʻat davrining boshlanishidan 21 yoshgacha bolgan davr. Uning fikricha, bunday davrlarga boʻlish tabiatga mos boʻlib tushadi. Arastu oʻgʻil bolalar 7 yoshdan boshlab davlat maktabida oʻqisbi lozim, deb uqtiradi. Bolalarga aqliy tarbiya berilishi kerakligini aytib, u oʻgʻil bolalar avvalo badantarbiya muallimlarining qoliga topshirilsin, deb talab qiladi; bunda u bolalarni haddan tashqari charchatib qoʻymaslik kerakligini aytadi va ularning jismi mustahkamlanib olguncha yengil mashqlar bilan shugʻullantirishni tavsiya yetadi. Arastu jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyani bir-biri bilan bogʻlangan, deb qaraydi. Boshlangʻich taʼlim vaqtida, badantarbiyadan tashqari, yana oʻqish, yozish, grammatika, rasm va musiqa oʻrgatilishi kerakligini alohida uqtirib oʻtadi. oʻsmirlar maktabda jiddiy maʼlumot olishlari kerak, ular adabiyot, tarix, falsafa, hisob, falakiyot, musiqani oʻrganishlari shart. Goʻzallikni his qilishni oʻstirish uchun musiqa oʻrganmoq kerak, ammo rasm chizish singari musiqa oʻrganish ham oddiy hunarga aylanib ketmasligini kuzatib turish muhim deydi. U xotin-qizlarning tarbiyasi xususida gapirib, bu erkaklarning tarbiyasiga oʻxshab ketmasligini, chunki ularning tabiati mutloq erkaklarnikidan farq qilishini aytadi. Arastu oʻz pedagogik qarashlarida iroda, faoliyatni asos qilib olgani holda, aqliy tarbiya sohasida axloqiy koʻnikmalarga katta ahamiyat beradi. Tabiiy isteʼdod, shu bilan birga, koʻnikma orttirish (matlub harakatlarni oʻrganish, tez-tez takrorlab turish) va aql bular axloqiy tarbiyaning uch manbaidir, deydi. Fazilatlar hosil bolishi uchun yezgu xulq-odatlarini va koʻnikmalarini tarkib toptiradigan, yaxshi oʻylab oʻtkaziladigan mashqlar boʻlishi ham zarur, bunga odatlanish, buning uchun doimiy harakat qilish lozim, odatdan, koʻnikishdan yesa axloqiy xatti-harakat hosil boʻladi, deb talim beradi. Arastuning qayd yetishicha, har qanday istak va faoliyatda kamchilik, ortiqchalik va oʻrtachilik boʻladi. Shuning uchun ham hamma narsadan faqat oʻrtachilik, faqat muvozanat yaxshi va foydalidir. Demak, hamma narsada ortiqchalikka ham, kamchilikka ham yoʻl qoʻymaydigan xatti-harakat yaxshilikning nishonasidir. Mana shunday xatti-harakatni hosil qilmoq uchun koʻproq mashq qilish kerak. Arastu Aflotundan farq qilib, oilani tarbiyadan chetlashtirmaydi, axloqiy tarbiya berish, asosan, oilaning zimmasida boʻlishi kerak, deydi. Arastuning qarashlari antik pedagogikaning taraqqiyotiga katta taʼsir oʻtkazadi. Uning «Nikomah axloqi» va «Siyosat» asarlari axloq masalalarini

nazariy ishlab chiqishga bag'ishlangan. Arastu, axloqning jamiyat hayotida muhim ahamiyatga yega yekanligini ta'kidlab, «Tabiat inson qo'lliga qurol — aqliy va axloqiy kuch bergan, ammo u shu qurolni teskari tomonga nisbatan ham ishlatishi mumkin: shu sababli axloqiy tayanchlari bo'lmagan odam yeng insofsiz va yovvoyi, o'zining jinsiy va did mayllarida yeng tuban mavjudot bo'lib qoladi», — deydi. Arastu antik davrining boshqa faylasuflariga qaraganda axloqiy munosabatlarning tabiatini teran tadqiq qila oldi. Uning fikriga ko'ra, axloqiy fazilat — faoliyat, xatti-harakat demakdir. Barcha axloqiy fazilatlar adolat, do'stlik, muhabbat, saxiylik, sulhparvarlik, xushfe'llik va hokazolar faqat inson faoliyatida namoyon bo'lishini asoslab beradi.[5] Odam jamiyatda yashagani sababli uning axloqiy fazilatlari hеч qachon sof, xolis holda namoyon bo'lmaydi, balki "faqat ijtimoiy faoliyatdagina amalga oshadi. Shuning uchun barcha axloqiy fazilatlar ijtimoiydir, deydi Arastu. Inson tabiatan fazilatlarga yega bo'lmagani, balki fazilatga o'rgangani sababli, tarbiyaning (faqat bolalarnigina yemas, shu bilan birga barcha aholini tarbiya qilish) roliga katta ahamiyat berib, hususan hissiyotlarni tuyg'ularda idrokli tarbiyalashga ahamiyat qaratadi. Uning fikricha, bunday tarbiya kishilarning axloqli bo'lib yashashga o'rganishlari uchun zarur bo'lgan mavjud qonunlar yordamida amalga oshiriladi. Mutafakkir fazilat deganda hamisha ota-ona o'rnini bosishi mumkin bolgan davlatga xizmat qilishni nazarda tutadi. Arastu axloqiy fazilatlar bilan bir qatorda inson uchun muhim bolgan aqliy fazilatlarga — bilim, donishmandlik, fahmlash va boshqalarga ham katta ahamiyat beradi.[6] Ammo axloqiy fazilatlarni aqliy fazilatlarga bo'ysundirgan holda ifodalaydi. Arastu faqat aql faoliyatini tan oladi. Shu sababdan u baxt idealini haqiqatan intellektual mushohada yetishda deb biladi. Umuman antik faylasuflar Suqrot, Aflotun, Arastular o'zlarining nazariyalarida har bir narsada me'yori bo'lmog'i lozimligini uqtirib o'tganlar. Ular axloqni insonning baxtga yerishish vositasi deb qaraganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Платон. Законы 693 Платон. Политик. Законы. Послезаконие. Письма. Сочинения платоновской школы. М., 1999
2. Плутарх. Избранные сочинения Пер. с древнегреч. Т. Сидаш. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2008.
3. Поппер К. Открытое общество и его враги: В 2 т. Т. 1. М., 1992 20. Соловьев В.С. Соч.: В 2 т. Т. 1. М., 1990
4. Соловьев В.С. Соч.: В 2. т. Т. 2. М., 1988.
5. Социализм Философский энциклопедический словарь. М., 2002
6. Философский и культурологический феномен восточнохристианской цивилизации Под ред. А.Н. Ерыгина. Ростов н/Д, 2004